

Mozgó Világ

2012 március

„Tudunk-e egyetérteni, vagy nem?” – Bauer Tamás, Bokros Lajos, Gyurcsány Ferenc és Kerék-Bárczy Szabolcs a Fapados Szalonban, moderátor Pikó András, hozzászólók Heller Ágnes, Bitó László, Dés László, Márton László, Vitányi Iván

– A Demokratikus Koalíció létrejöttének alapgondolata az volt, hogy kell a balközép oldalon egy olyan nyugatos, nyitott polgári párt, amely másokat is meg tud szólítani, mint a hagyományos MSZP, és amelyik többféle politikai kapcsolódási ponton tud segíteni egy szélesebb demokratikus ellenzéki összefogást. Ez utóbbi esélyei egyelőre nem igazán jók, az LMP be se szállt a még formálódó ellenzéki együttműködésbe, ennek nyomán a 4K sem, a civilek között is hallani ellentétekről. Kell-e mindezek miatt a Demokratikus Koalíciónak stratégiát vagy taktikát változtatnia?

Gyurcsány Ferenc A Mozgó Világ 2010. szeptemberi konferenciáján beszéltünk először arról, hogy fenntarthatatlan az a szokásos definíció, hogy az ellenzék a kormány ilyen-olyan ellenzéke. Itt minden jel szerint épül egy rendszer, amit akkor nem tudtunk még olyan pontosan leírni, de azt mondtuk, hogy mi ennek a rendszernek leszünk az ellenzéke. Ez nem változott és nem is fog változni. Az a cél, hogy olyan átalakulás menjen végbe a baloldalon, balközépen, ami a demokraták sokszínű táborára kinyitja a meglévő szervezeteket. Mi akkor azért küzdöttünk, hogy a szocialista pártot tegyük egy sokkal nyitottabb demokrata párttá. Ez a küzdelem zajlott nagyon sokáig, de mivel az MSZP-t nem sikerült átalakítani, létre kellett hozni az eredeti koncepció szerint a Demokratikus Koalíciót. A helyzet diktálja a stratégiát. Nem elvont teoretikus elmélkedésből következik, hanem abból, hogy az Orbán-féle autoriter világgal szemben a demokratáknak nincs nagyon más választása a mai tudásunk szerint, mint együttműködni. Ebben nekem nem változott meg az álláspontom, ugyanakkor érteni vélem, hogy az LMP, az MSZP és mások miért húzódoznak ettől. Nem kell ettől megsértődni, nem is vagyunk sértettek, és nem kell gyorsítani ezt a folyamatot. De az világos, hogy ha nem változik meg az alapvető politikai képlet 2014-ig, akkor iszonyatosan erős választói nyomás lesz arra, hogy valamilyen együttműködés létrejöjjön az ellenzéki pártok között. Ezt diktálja a kényszer, ezt diktálja a politika logikája. Aki ezt nem fogja észrevenni, azt büntetni fogják a választók. Nincsen ebben kétségem.

– Az MDF-re most már úgy gondolunk, mint egy konzervatív liberális párt meggyökereztetésére tett sikertelen kísérletre. Tudjuk és láttuk, hogyan tették hidegre az MDF-et, az UD Zrt.-ügy épp most zajlik a bíróságon. Ez a történet elég látványos volt ahhoz, hogy elnyomja a kérdést: vajon belül, a párton belül mennyire volt erős ez a konzervatív liberális identitás és program? Attól tartok, nagyon erős nem lehetett, mert akkor nem tagadták volna ki Bokros Lajost, és az MDF nem alakult volna át ezzé a megfoghatatlan identitású jelenlegi valamivé. Egyáltalán van szükség egy konzervatív liberális pártra ma Magyarországon?

Bokros Lajos Szükség lenne rá, noha nem kergetek illúziókat: egy ilyen kezdeményezés elképzelhető, hogy csak igen hosszú idő alatt tud szárba szökkenni. Ma a magyar társadalomnak a mentális állapota, politikai struktúrája, szocializációja, neveltetése, a

folyamatos alávetése a kormány torz, populista propagandájának nem segíti azt a folyamatot, amelynek eredménye egy európai értelemben vett konzervatív liberális tömörülés. De ez nem szabad, hogy a demokratákat eltántorítsa attól, hogy megpróbálják. A pártoknak nemcsak az a szerepük, hogy a hatalom azonnali megragadásával kormányzati pozícióba jutva rögtön a reformok kritikus tömegét bevezessék, noha arra egyébként szükség lenne, hanem az is, hogy erjesztői legyenek egy olyan folyamatnak, amelyik lehet, hogy csak később hoz eredményeket. A kommunizmus bukása után is szinte a nulláról vagy a negatív szintről kell elkezdni a demokratikus kultúra felépítését, újjáépítését. A gyermekeink és az unokáink számára vagyunk felelősek, miattuk fontos, hogy a társadalomban kialakuljon a támogatása, igénylése vagy legalább a megértése annak, hogy ez a mai modell, amit nagyon divatosnak lehet találni, ez az államkapitalizmus című modell Kínától Oroszorszáig, Törökországtól adott esetben Görögorszáig, hosszú távon nem hozza el az ország számára sem a szabadságot, sem a jólétet. Ezek azok a fontos kérdések, amelyeken keresztül hatni tudunk arra az értékrendre, amelyik Magyarországon most részben a kommunizmus öröksége, részben a válság eredményeképpen egy etatista, paternalista, gondoskodó, gyámkodó magatartást preferál.

– *Lesz ilyen konzervatív-liberális párt?*

Kerék-Bárczy Szabolcs Látnunk kell, hogy egy angolszász, brit típusú konzervativizmusnak a maga államfelfogásával, szabadság- és szolidaritáskeresőjével együtt Magyarországon nincs hagyománya. Nem él olyan nemzedék Magyarországon, amelyik ennek a konzervativizmusnak bármilyen gyakorlati példáját láthatta vagy tapasztalhatta volna. Tehát egy teljesen új modellt kell kitalálni, és ha nincsenek olyan emberek ebben az országban, akik ezt láthatták volna, akkor ezt nyilvánvalóan csak botladozva lehet fölépíteni. A nagy kérdés valóban az, hogy van-e a társadalomban olyan igény, hogy ez a fajta állam–egyen viszonyrendszert megtestesítő angolszász típusú konzervativizmus megjelenjen Magyarországon. De pontosítsunk, hisz Magyarországon a politika, a politikacsínálás felülről irányított folyamat, tehát a kérdés valójában az, hogy van-e kellő számú bátor, nevét, arcát nyilvánosan vállalni merő és a golyózáporba beállni akaró és tudó ember, aki ezt a gondolkodásmódot képviseli. Van-e teljesen transzparens módon az arcát, nevét, vállalkozását vállaló finanszírozó, aki azt mondja, hogy egy nyugati demokráciához méltóan erre erőforrást szán?

– *Hogy látod, vannak ilyenek?*

Kerék-Bárczy Egyelőre csak a kérdéseket tudjuk feltenni, de nem tudjuk megválaszolni őket. A közvélemény-kutatásokból és a korábbi kutatásainkból is az derült ki, hogy lenne kellő számú, egy ilyen politikai erőt parlamentbe juttató választó.

– *Ha létrejön egy ilyen konzervatív-liberális politikai formáció, azzal valóban erősödik-e a demokrácia tábor, vagy pedig gyengül? Az a dilemma szerintem, hogy vajon el tud-e érni más társadalmi rétegeket, más embereket, mint mások, akár a DK.*

Bauer Tamás Messzebről kezdem. A politikai irányzatok térképe a második világháború utáni Európában jól ismert: kereszténydemokraták, konzervatívok, szociáldemokraták, liberálisok, és, ugye, a hatvanas évek óta hozzájuk csatlakoztak a zöldek. Ezek mindannyian részei a nagy konszenzusrendszernek, melyek elemei: egy piacgazdasági konszenzus, egy jogállami konszenzus, egy emberjogi konszenzus, egy szociális konszenzus és egy a nemzetközi kapcsolatok működtetésére vonatkozó konszenzus. Ezek a rendszeralkotó erők,

míg a rendszertagadó politikai erők közé soroljuk Nyugat-Európában a régi típusú kommunista pártokat meg a szélsőjobboldali pártokat. Nagyon éles vita gazdaságpolitikai, társadalompolitikai, oktatáspolitikai kérdésekről e konszenzusrendszeren belül lehetséges a különböző demokratikus pártok között. 1989–90 után az Észtországtól Bulgáriáig terjedő térben a nagy pártok átvették ezt a konszenzust. Magyarországon is ez történt, ha megnézzük a 90-es pártprogramokat, a Torgyán előtti Kiszgadzapárttól a szocialista pártig mindenki belül volt ezen a konszenzuson, csak a MIÉP lépett ki az egyik oldalon és a Thürmer-féle Munkáspárt a másikon.

Lépésről lépésre a Fidesz kilépett ebből a konszenzusból. A Fidesznek az első hatalomátvétele még nem tette explicitté azt, hogy tagadja ezeket a nyugat-európai konszenzusokat, a második kormányra jutása óta eltelt másfél év viszont világossá tette, hogy minden nyugat-európai konszenzusból kilépett, minden nyugat-európai konszenzusnak hátat fordított. A mai ellenzék demokratikus pártjai, az MSZP is, az LMP is és a DK is belül van ezen a konszenzuson. Tehát amikor azt mondjuk, hogy a rendszer ellenzéke vagyunk, ezt úgy is meg lehet fogalmazni, hogy politikai törekvésünk Magyarország visszatérítése ebbe az európai konszenzusba. Ez a dolog lényege, és ehhez képest minden más másodlagos. Nyilvánvaló, hogy egy elképzelt konzervatív liberális párt abszolút belül van ezen a konszenzuson, egy ilyen párt a közepén van ennek a konszenzusnak. Ugyanakkor a jelenlegi meglévő három parlamenti demokratikus párt a múltjánál, és hogy mondjam, a szagánál fogva – ez egy régi gondolat, mert a politikában nemcsak az íz számít, hanem a szag is – nehezen fogadható el sok olyan szavazó számára, aki abban az értelemben magát konzervatív liberálisnak gondolja, ahogy ezt Szabolcs itt megfogalmazta. Ők nem fognak tudni kire szavazni, mert az a lehetőségük sem lesz már meg, mint 2010-ben, hogy az MDF–SZDSZ-listára szavazzanak. Ha tehát a Lajos és Szabolcs által megfogalmazott alternatíva meg tud pártként jelenni, akkor ez a magyar választóknak egy szélesebb körét tudja mozgósítani az európai típusú demokratikus politikai célrendszer számára, mint ha ők nincsenek. Ez persze akkor lenne ilyen egyszerű, ha Magyarországon olyan választási rendszer lenne, mint Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában és az Európai Unió többségében. Akkor csak az lenne a kérdés, hogy ez a lista, az a lista vagy amaz a lista el tudja-e érni az öt százalékot. De miután a Fidesz egy olyan választási rendszert hozott létre, ami neki jó és mindenki másnak rossz, azért a kérdés egy kicsit másképp néz ki. Pártszövetséget kell létrehozni, és a kényszer felülírja, remélem, az ellenérzéseket, mert a Fidesz által létrehozott keretek között minél szélesebb lesz egy ilyen szövetség, annál inkább tud majd választókat megszólítani. Aztán majd ha lesznek normális választások Magyarországon, nem kényszerítik ránk ezt a kényszerzubbonyt, akkor még fontosabb és izgalmasabb lesz, hogy hányan tudjuk elérni az 5 százalékot, és hányan tudunk kormányalakítási, koalíciós tárgyalást kezdeni a választásokig.

– Azzal a jövőképpel, hogy rögtön bemegyünk egy pártszövetségbe, érdemes egy ilyen pártot létrehozni?

Kerék-Bárczy Ez nem érzelmi kérdés! Az nyilván egy értékrendbeli kérdés, hogy az ember milyen program mellett hogyan, milyen módon próbál politizálni. Ha az emberi méltóságot feltétel nélkül tiszteli, a 89-es alkotmány talaján áll, és nem oligarcha, illetve nincsen porázán egy oligarchikus körnek, tehát van egy szakmai, emberi és politikai integritása, akkor innentől kezdve mindenki potenciális szövetséges egy demokratikus rendszerben. De a politika gyakorlati tevékenység, a cél a szavazatok maximalizálása. Nekünk valóban abban kell gondolkodni, hogy 2014-ben nagy valószínűséggel úgy lehet leváltani Orbán Viktorékat, ha a lehető legtöbb szavazót le tudjuk fedni. Egyénileg elindulni a választásokon úgy, hogy senkivel nem kötünk szövetséget, valószínűleg örültség. Meg lehet próbálni, és mindenki

tiszteletben tartja a másoknak a politikai véleményét, de ez a jelenlegi tudásunk szerint politikai öngyilkosság. Próbálkoztak már ezzel a magyar politikában. Én sokaknak mondom azt egyébként, akár legyenek civilek, akár valamilyen párthoz tartozók: tanuljatok az MDF hibájából. Nem kell elkövetni ugyanazokat a hibákat, hisz az elmúlt húsz év szinte mindenre mutatott már példát a magyar politikában.

– Persze az sem mindegy, mi lesz az a kormányprogram, amely alapján összefoghat az ellenzék, és amely az eddig elkövetett hibákat elkerülve valódi esélyt ad az ország gazdasági talpra állításához. Egy ilyen program elfogadtatása, ismerve az ellenzéki pártok gazdasági elképzeléseit, még nehezebb feladat, bár például Békesi Lászlónak a januári Mozgóban közölt tézisei is akár jó kiindulópontnak tekinthetők.

Bokros Ha megengeditek, előbb reagálnék a Tamás által mondottakra. Valóban, Nyugat-Európában általános az úgynevezett alkotmányos emberjogi minimumon belül levő és az azon kívül levő táborok éles megkülönböztetése, azonban sajnálatos tény, hogy ez a megkülönböztetés kezd elmosódni, és folyamatosan porlik szét. Mint európai parlamenti képviselőnek módom van hallgatni az Európai Parlament vitáit, és ha becsukom a szememet, és nem figyelek arra, hogy melyik pártszövetségből beszél az illető, akkor sokszor nagyon nehéz a beszéd alapján elhelyezni a felszólalókat. Iszonyatos mértékben elszaporodtak a konszenzuson belüli pártok jeles képviselői részéről is a populista, nacionalista, adott esetben idegengyűlölő és a demokrácia határmezsgyéjét súroló szövegek. Azért, mert mindenki a karzatnak beszél. A hazai választóközönségnek beszélnek, amelyik, bizony, vevő erre. Nem véletlen, hogy most megint attól kell félni Franciaországban, hogy most nem az öreg Jean-Marie, hanem a lánya, a Marine adott esetben 22 százalékkal bejut a második fordulóba, hogyha sikerül megosztani Bayrounak valamelyik táborát annyira, hogy a bekerülési szint alá kerül az establishment-jelölt. Belgiumban egyetlenegy dolog tartja össze a kormányt: hogy félnék a Bart De Wevertől, akinek 30 százaléka van Belgiumban, a flamand területeken pedig 60 százaléka. Ez az elporladása a demokratikus minimumnak visszagyűrűzik, visszahull ránk is.

Az, hogy mindenki le akarja váltani a Fidesz-rezsimet, és aztán majd meglátjuk, mi lesz – ez nem elég. Nagy fontos kitalálni, hogy mi lesz az esetleges kormányváltás után. Ebből a szempontból tartom nagyon hasznosnak a mai beszélgetést, mert persze gyakorlati cselekvés a politika, de ideológiai alapvetés, értékrend és program nélkül nem lehet hitelesen megszólítani a választókat. Világossá kell tennünk már a választások előtt ezt a programot, hogy tudják, mi az, ami mellé teszik a voksukat. Egyaránt fontosnak tartom ezzel kapcsolatban azt, hogy határozottan elutasítsuk azt az orosz, kínai és török mintákat követő államkapitalista modellt, melyet a jelenlegi magyar kormány épít, és ne tekintsük példaképnek azokat a nyugat-európai országokat se, amelyek egy másfajta államkapitalizmust követtek, és amelyek most mennek csődbe, mint például Olaszország. Tehát nemcsak az antidemokratikus államkapitalista, hanem a demokratikus konszenzus keretei között meglévő gazdasági-társadalmi modell is vizsgálendő abból a szempontból, hogy mi az, ami ebbe a zsákutcába juttatta ezeket az országokat. A kérdés úgy is megfogalmazható, hogy az európai kapitalizmus két típusa, az északi és a déli közül mi az északit választjuk-e, hiszünk-e abban, hogy a kisméretű, okos, olcsó, tiszta kezű, a szabad piactudományi versenyt élesre szabályozó és a monopóliumokat földöntögető államot akarunk-e vagy pedig nem. Nem lehet Lex Mol alapon ezt az országot többé kormányozni. Nagyon fontos, hogy szét kell törni azt az oligarchikus rendet, amit a 2002 és 2009 között uralmon lévőeknek sikerült megerősíteni. Ez egy nagyon-nagyon fontos cezúra, vajon ebben tudunk-e konszenzusra jutni?

– *Bokros Lajos a 2002 és 2009 között megerősödő oligarchikus rendről beszélt. Gyurcsány Ferenc elfogadja ezt a felvetést?*

Gyurcsány Menjünk sorban a felvetett problémákon. Súlyos filozófiai különbségek vannak a demokratikus ellenzéki pártok között egy sor ügyben. A globalizációhoz való viszonyt tekintve az LMP a legkritikusabb, sokszor alig észrevehető távolság van antiglobalizmusban a Fidesz és az LMP mondandója között. Az MSZP ebben centrista politikát folytat, mi pedig, bár kritikusan, de alapvetően globalizációpártiak vagyunk. Piaccgazdaság megítélésében nagyban hasonló a helyzet. Társadalompolitikánkban az LMP hisz leginkább az univerzális ellátásokban, mi pedig a célzott ellátásokat preferáljuk. A három párt közül leginkább az LMP az állampárti, mi vagyunk a legkevésbé. Nemzetpolitikában – a kettős állampolgárság ügyét egy elemként idetéve – úgy látszik, hogy az LMP és az MSZP osztja most a jobboldali mainstream álláspontját, mi vagyunk az egyetlenek, akik ezzel élesen szembehelyezkednek. Nem tudnánk már abban a kérdésben sem megegyezni, hogy mi történjen a magyar egészségügyben, de abban sem, hogy mi történjen a magyar önkormányzati rendszerben és a közoktatásban. Ezeket a vitákat el kell kezdeni. Mi ezt a vitát a magunk módján azzal elkezdtük, hogy egy program-alapvetést *Vissza Európába* címmel nyilvánosságra hoztunk. Nagyon sok közpolitikai vita indul majd el a mi környékünkről. Azt, hogy akarja-e az LMP és az MSZP, hogy tisztább legyen a kép, nem tudom megmondani. Abban kevésbé vagyok optimista, hogy ha lesz is ellenzéki együttműködés, az az alapvető közjogi kérdéseken túl gazdasági és társadalompolitikai kérdésekben kormányprogram szintű mélységig el tud-e majd jutni. Azt hiszem, nem. Azért nem, mert az ellenzéki demokratikus pártok rajtunk kívül álló többsége nem lesz ebben érdekelt, azt hiszem.

Ami az oligarchikusságot illeti, Lajos úgy fogalmazott, hogy fenntartottuk a kialakult oligarchikus állapotokat, illetve nem bontottuk le. Hát ebben részgazság biztosan van, gyökeresen ellentmondani biztosan nem tudnék neki. A rendszerváltozás után két olyan miniszterelnök volt, Antall József és én, aki kerülte ezeket a politikai befolyást is szerezni kívánó nagy korporációkat, aki nem kötött velük sem személyes, sem pártjuk érdekét közvetlenül szolgáló alkut, akikkel tudatosan kerülte a személyes viszony kialakításának bármilyen fajta lehetőségét, és megpróbálta saját pártját is kifelé kormányozni ebből a világból. Mondhatjátok, hogy nem voltam elég erőskezű ebben a kérdésben. Nos, a konfliktusoknak is van egy olyan kritikus mennyisége, aminél többet épeszű ember nem vállal, én pedig a kormányzásom jelentős részében ezen a téren fölülteljesíttem. Sok más vitám miatt nem lehetett felörölni a saját pártbázisomat sem. Akkor nem 2009-ben buktam volna meg, hanem 2006-ban. Persze lehet olyan szcenárió is, hogy mennyivel jobb lett volna mind a hármunknak, az országnak, Orbánnak és talán nekem is.

– *Érzékeljük az alkotmányos rendszervisszaváltás problémáját és kényszerét, és legalább elméleti válaszaink vannak is erre. Ugyanígy érzékeljük a programkényszert, és legalább elvi válaszaink vannak, de szinte egyáltalán nem foglalkozunk azzal a gazdasági rendszerrel, amit a Fidesz épít. Választásokon megbukhat ugyan a Fidesz mint politikai párt, de addigra övé lesz a piac, és ott nem tartanak választásokat. Mit lehet ezzel a problémával kezdeni?*

Gyurcsány Vissza kell venni az ügyészséget, a bíróságot, a titkosszolgálatot, és az államnak minden eszközét fel kell használni arra, hogy bemutassa mindazt, ami Nyerges, Simicska és társaságuk mögött történt. Nincs más.

Kerék-Bárczy Én többek között emiatt nem értek egyet azokkal, akik a demokratikus oldalon is a *kiegyezés* ötletével jönnek elő. Semmi értelme nincsen demokratának lenni akkor, hogyha

nincsen bennünk annyi egészséges életösztön és a közösségünk, a jövő iránt érzett felelősségünk, hogy azt mondjuk, hogy egy ilyen rezsimmal nem egyezünk ki. Azzal lehet *megegyezni*, aki erre szándékot és hajlandóságot mutat. És ma semmi szándékot és hajlandóságot nem látok a kormányzók részéről és az ellenzék egy részéről sem, azoktól, akik erről az oldalról részei az oligarchikus rendszernek. Abban reménykedni, hogy itt majd a Fideszben elindul egy demokratikus változás, ez egy leányálom.

Bauer Azt mondta a Feri, hogy vissza kell venni az ügyészséget, rendőrséget, titkosszolgálatot, bíróságot, és akkor meg kell csinálni valami olyasmit, ami se Csiha Juditnak 94-ben, se Keller Lászlónak 2002-ben nem sikerült. Szabolcs pedig azt mondja, hogy nem szabad kiegyezni azokkal, akik jelenleg kormányon vannak, és ha a dolgok jól alakulnak, akkor ellenzékbe szorúlnak. Két nagyon súlyos probléma adódik, talán kezdjük a dolog közjogi oldalával. Ahhoz, hogy vissza lehessen venni az ügyészséget, még a kétharmad sem igazán elég. Olyan politikai földcsuszamlásra lesz szükség, ami a 2010-eshez mérhető, amely nemcsak arra nyújt lehetőséget az új többségnek, hogy kétharmados törvényekkel, a 89-es alkotmány visszaállításával és a fideszes alaptörvény hatályon kívül helyezésével mindazokat az intézményeket visszaalakítsa jogállami formára, hanem arra is, hogy a Fidesz által 9–12 évre kinevezett párteberekől is valahogy meg lehessen szabadulni. Ez egy közjogi probléma, hogy vajon ezt el lehet-e érni. Én azt gondolom, hogy valószínűleg igen, mert ha egyáltalán nyerünk, az a Fidesznek legalább akkora vereség lesz, mint nekünk 2010 vagy az MDF 94-es veresége.

De van egy ezen túlmenő, még mélyebb probléma is, nevezetesen az, ahogy a mai Fidesz Orbán Viktortól az utolsó helyi, fideszes budapesti kerületi első titkárig, az egyfelől az emlékezetes HVG-címlapon gengszterbandaként jellemzett társaság és országos hálózat a csúcsoktól a legalsó pontig, másfelől a konzervatív, antikommunista módon gondolkodó magyar jobboldaliak politikai kifejeződése. Itt az a probléma, és erre figyelmeztetnek bennünket társadalomtudós barátaink is, hogyha veszít a Fidesz és helyre lehet állítani a demokráciát, a jogállamot, a szabad Magyarországot, akkor se csak a győztes maga tegye ezt. Egy ilyen rendszer-visszaállítást csak a győztes és a vesztes valamilyen megegyezésével lehet sikeresen megcsinálni.

Ezért Szabolcsnak igaza is van, meg nem is. Igaza van abban az értelemben, hogy az Orbán–Simicska-féle társasággal nehéz elképzelni a megegyezést. De nem igaz abban az értelemben, hogy a helyreállított szabad társadalmi-politikai berendezkedést nem állíthatja helyre csak az egyik oldal önmaga. Ez egy nagyon nehéz kérdés, bár ennél a nehéz kérdésnél tartanánk már, mert egyelőre az is kérdés, hogy tényleg megfordul-e a helyzet. Én úgy látom, hogy ez be fog következni, mert olyan gazdaságilag megoldhatatlan helyzetet teremtettek a maguk számára, ami sokkal inkább megoldhatatlan, mint amit 2002-ben a szocialista–szabad demokrata koalíció teremtett a maga számára, márpedig az is megoldhatatlan helyzet volt. És az vezetett el végül is a 2010-es katasztrófához. Ők egy ennél is súlyosabb helyzetet teremtettek a maguk számára, tehát szerintem nem fognak tudni konszolidálódni. Mi csak akkor tudunk nem nyerni, hogyha képtelenek vagyunk az ellenzéki összefogást létrehozni. Erre persze jó esély van.

– *Épp a februári Mozgóban jelent meg Csepeli György tollából egy kiváló elemzés magyarországi szimbolikus politikáról, amit azért idézek most ide, mert nyilvánvaló, hogy a politika érzelmi és szimbolikus vetületében a jobboldalnak óriási előnye és tartaléka van. Ilyen rettenetesen rossz minőségű kormányzás után a Fidesz még mindig vezeti a népszerűségi listákat, pontosan azért, amit Tamás is kiemelt: ez a maffiaszerűen felépülő és*

működő párt hitszerűen a magyar politikai közösség egyik fele. Hogyan lehet tehát a kijózanító, őszinte, „fájni fog!” típusú program köré érzelmi töltettel teli, patrióta szimbolikus politikát szervezni? A kettő szinte kizárja egymást.

Bokros Mindjárt válaszolok, de előbb egy megjegyzés a Tamás által mondottakra. Szerintem rosszabb a helyzet, tudniillik ma koalíciós kormány van, Fidesz–Jobbik koalíciós kormány, nem pedig Fidesz–KDNP. Az ugyanis, helyesen szól Orbán, önmagában még nem koalíció. Mivel lehet ezt bizonyítani? Elég csak arra hivatkozni, hogy most, amikor az új alaptörvény és az Alkotmánybíróságról szóló törvények elkészültek, akkor kihúzták az actio popularist, ezzel szemben az országgyűlési képviselők egynegyede az Alkotmánybírósághoz fordulhat. Az egynegyed pedig azért lett kitalálva, mert a Jobbik nélküli demokratikus ellenzéknek nincs egynegyede sem. Tehát ez azt jelenti, hogy 2014-ben azzal kell szembenézni, hogy ha másképp nem megy, akkor ez a mostani latens koalíció nyílt koalícióvá fog változni a választási kampányban, és olyan jelölteket fognak egymás elé tolni, akik mind a két tábornak elfogadhatók. Tehát sokkal nagyobb a baj, ha a Fidesznek az lesz az előnyös, akkor öt másodperc alatt megveszi lábán a Jobbiknak azt a részét, amelyik ma nem hajlandó együttműködni, a többiek pedig hajlandóak lesznek együttműködni, mert hiszen a Jobbik politikájának jelentős részét valójában megvalósítja a Fidesz. Én ezért gondolom, hogy a Szabolcsnak igaza van, amikor arról beszél, hogy nincs kiegyezés. Bizonyos erkölcsi, kulturális, politikai kérdésekben nem lehet kompromisszumot kötni. Nagyon nagy a baj, mert a Jobbik 22 százaléka a Fidesszel együtt nem kétharmad, hanem háromnegyed. Erre szerintem választ kell találnia a magyar társadalomnak, és mielőtt továbbmennék, kétkedésemet fejezem ki a tekintetben is, hogy ha majd romlik a gazdasági helyzet, akkor ez föltétlenül fölnyitja a szemeket. A gazdasági helyzet romlása nem egy olyan dolog, hogy vagy rossz, vagy jó a gazdasági helyzet. Az tud nagyon lassan romlani, tud egy picit javulni, aztán megint romlani. A politika a lélektani tényezők manipulálásával tud olyan hangulatot teremteni, mintha javult volna, miközben nem javult. Lehet egy IMF–Európai Bizottság-megállapodás keretében, történelmileg hosszú időn keresztül, ha nem is válságra, de legalább stagnálásra ítélni az országot. És a paternalista állami gyámkodáshoz szokott magyar társadalom jelentős része ezt egy langymeleg jólétként fogja elfogadni, és nem fog ellene föllázadni. Nem kell fölzárkózni Európához, pláne, ha az ellenség. Nem kell fölzárkózni a visegrádi országok többi egységéhez sem, mert mi a magyar nacionalizmus büvkörében kitalálhatunk magunknak egy harmadik, negyedik vagy ötödik utat is. Meg vagyok döbbenve, hogy mi mindent el lehet adni ma a magyar társadalomnak. Nem akarom a magyar társadalmat bántani, politikus szempontjából abszolút dőreség is lenne, ha maga helyett a társadalmat hibáztatnám. Egyszerűen kétségbeesetten keresem, hogy mik azok a cselekvési formák, amelyekben keresztül el lehet juttatni nemcsak az igaz, hanem a becsületesen igaz szót az emberekhez.

Itt térnék rá a kérdésre is: szerintem az az egyetlen módja annak, hogy a becsületes igazságot eljuttassuk az emberekhez, hogy folyamatosan rá kell mutatni olyan példákra, amelyek más országokban, más körülmények között mégiscsak előállítják azt a jólétet, amiről mi most demokratikusan lemondunk. A lényeg: „szabadság nélkül nincs kenyér”. Ebben mélyen hiszek. Ha a világban körülnéznünk, akkor tartósan, történelmileg hosszabb időn keresztül nem lehetett szabadság nélkül jólétet csinálni, és ennek nem mond ellent a kínai fejlődés, nem mond ellent a szingapúri fejlődés sem. Egy dolog biztos: hogy ebben az országban zárt társadalmat, a popperi értelemben vett nyílt társadalomnak az ellentétét már nem lehet előállítani. Az Európai Uniót én azért szoktam ünnepelni, mert egyrészt egy magasabb rendű civilizációs keret, ami Magyarországot azért mégiscsak megvédi a saját uralkodó osztálya által elkövetett legdurvább hibáktól. Most is ez lesz, én optimista vagyok. Az Európai Bizottság, az Európai Tanács rá fogja kényszeríteni ezt a kormányzatot, hogy engedjenek az

állami intézmények bekebelezéséből, hogy engedjék hosszabb pórázra a bíróságokat, jegybankot stb. Nem a végén vagyunk a küzdelemnek, hanem éppenséggel az elején.

Ez egy nagyon kicsi, nyersanyag- és energiaszegény ország. Itt végső soron dolgozni kell. Ezt szokta mondani a miniszterelnök úr is, igen ám, de a dolgozáson nem azt kell érteni, hogy hány óráig megnyit izzadok. A dolog lényege nem az erőfeszítés, hanem a végeredmény. A lényeg az, hogy Magyarország nem tud a nemzetközi munkamegosztásból kiagyazódni. És ez a beagyazódás folyamatosan bombázni fogja a népet, az agyakat, az érzelmeket az Európai Unió jelentette magasabb rendű civilizációs keret demonstrációs hatásaival. Nem akarom, hogy az Európai Bizottság meg az Európai Központi Bank helyettünk döntse el a következő választást, hogy beleszóljon Magyarország belügyeibe. Már csak azért sem akarom, mert ezzel tálcán kínálná az érveket a fennálló hatalomnak, hogy lám, lám, az is egy elnyomó diktatórikus jellegű közösség. Azt szeretném, hogy a magyar társadalom nőjön föl a feladathoz, és állítsa helyre a demokráciát. De ebben a küzdelemben nagyon sokat fog nekünk segíteni az a nyílt társadalom és az a nyílt gazdaság, ami létrejött az elmúlt húsz év alatt, és amit nem lehet visszafordítani.

Kerék-Bárczy A választók azt mondják, hogy milyen korrumpáltak a politikusok, és mennyire nem kínálnak alternatívát, a politikusok meg azt mondják, hogy a társadalom tűrőképessége nem viseli el az igazságot és az őszinte beszédet. Ki kellene már egyszer próbálni, hogy mi a kompromisszumoknak és az alkuknak az a szintje, amit hajlandóak vagyunk meghozni. Már csak intellektuálisan is érdekes lenne azt megpróbálni, hogy mi lenne, ha tisztességgel elmondanánk a társadalomnak, hogy mi az a program, amit fölkinálunk. Hát mi sem szeretnénk egy olyan országban élni, amit ilyen választási demagógia foglyaként kell irányítani. Csak annak érdekében szabad politizálni, hogy egy olyan országot segítsünk megformálni és egy olyan közhangulatot megteremtteni, amelyben mi is szívesen élünk, és amelyet a gyerekeinknek is szívesen szánunk. Hogy erre a választók nyitottak-e, hogy ehhez van-e kellő bátorság a demokratikus oldalon, erre szerintem senki nem tudja itt megadni a választ. Mert azért hajlamosak vagyunk mindannyian a könnyebb ellenállás irányába menni. Senki nem rúgta föl az asztalt az elmúlt húsz évben akkor, amikor a pártok loptak. Sok politikus volt, aki személy szerint tiszta kezű volt, de az összes párt fenntartotta a párt- és kampányfinanszírozás korrump rendszerét. És van még húsz ilyen kérdés.

Gyurcsány A jól látható politikai küzdelem mögött van egy ennél nagyobb küzdelem, egy nagy kulturális küzdelem. Ez a bonyolultabb és ez a nehezebb harc. Valóban, a magyar jobboldal nem egyszerűen politikai közösségként, hanem kulturális közösségként megszervezte önmagát saját nyelvvel, mítoszokkal, történetekkel. Nem szakpolitikai alternatívák állnak itt egymással szemben. A választók jelentős része nem egyszerűen szakracionális alapján mérlegel, ítél, számba véve hasznosságot és befektetést, hanem része akar lenni egy történetnek. A jobboldalon az a másfélmillió ember, aki még mindig ott van, úgy érzi, hogy része egy történetnek. Olyan történetnek, amely nemcsak az ő története, hanem az ő nemzetének a története. Sok tekintetben hősnek látják, gondolják, hiszik magukat. Ügyük van. Mi soha nem voltunk ebben jók, de soha nem voltunk annyira rosszak, mint most. Mi is, amikor itt beszélgetünk, vizitdíjról beszélünk meg adókulcsokról beszélünk. Ezek fontos ügyek. Fontos, hogy egy ország működjön. De van egy ezzel egyenrangúan fontos ügy, hogy hogyan néz egy közösség, mondjuk, egy balliberális vagy jobbliberális közösség tagjaként vagy egy ország tagjaként önmagára egy választó. Ebben nekünk, értelmiségieknek, félértelmiségieknek végtelenül nagy a felelősségünk, a mi dolgunk, hogy elkezdjük-e megírni a saját történetünket, lesz-e sztorink, mert sztorit adunk el a piacon magunk között szólva, nem terméket. Ez a sztori hiányzik, szétesett a korábbi narratívánk. Nincsen benne mozgósító

erő, nagyon nehéz hozzá nem racionálisan csatlakozni. Ezt ma nagyobb gátjának érzem a sikerünknek, mint az összes előzőleg vázolt bajunkat.

Bauer Ma délután még kicsit szimbolikus politizáltunk. A Vérhalom téren voltunk, Göncz Árpádot köszöntöttük fel a születésnapján. Ő egy igazi szimbolikus politikus, ő érzésem szerint a demokratikus oldal egyetlen szimbóluma. A köztársaság szó magunkévá tétele is ilyen szimbolikus tett, köszönhetjük Orbánnak, hogy levetette magáról, mint egy használt és megunt ruhát.

– *Tiétek a szó!*

Heller Ágnes Valóban nincs zárt társadalom Magyarországon, valószínűleg nem is lehet. A zárt társadalomhoz hozzátartozik a halálbüntetés és a határok lezárása. Amíg nem lehet lezárni a határokat, nem vezetik vissza a halálbüntetést, addig zárt társadalom Magyarországon nem lehetséges. Igaza van Bokros Lajosnak abban, hogy van egy Fidesz–Jobbik szövetség, de van egy versengés is a kettő között. Orbán Viktor zsákutcába manőverezte be magát. Ő kezdte a nacionalista jelszavakat, ilyen volt az IMF kiebrudalásáról szóló is, és ha most visszavonul, márpedig muszáj visszavonulnia valamilyen módon, ezzel a szavazóinak egy részét el fogja veszteni – őket a Jobbik fogja megnyerni magának. Igazi zsákutca: ha változtat a politikán, akkor elveszíti a szavazói jelentős részét, ha nem változtat, akkor meg csődbe megy az ország. Hihetetlenül rossz politikus Orbán Viktor, ha szabad ezt mondanom.

Van-e szükség konzervatív liberális politikára? Azt nem tudhatja az ember előre, mert, ugye, addig nem tudtuk, hogy szükség van-e a televízióra, amíg nem volt televíziónk. Tehát miután nincs egy ilyen párt ebben a pillanatban, nem tudjuk, hogy szükség lenne-e rá. Lenne-e szavazója. Előbb csináljuk meg a pártot, és aztán kiderül, hogy lenne-e szükség erre a pártra. Különbözik egyáltalán szükség van-e pártokra? Mert nekem az a véleményem, hogy Magyarországon 21 év alatt nem volt egyetlenegy párt sem. Magyarországon ígéretekre szavaznak, arra szavaznak, hogy mi van egy csomagban, amit nekünk megígérnek, vagy ellenszavaznak. De ne beszéljünk a pártokról, beszéljünk az országról. Katasztrofális oktatási szisztéma van Magyarországon. Az oktatási rendszer porosz oktatási rendszer. Ezen a szoclib kormányok próbáltak változtatni, még a Pokorni is próbált rajta változtatni. Nem változott semmi. Könnyű most egy oktatási ellenforradalmat bevezetni, mert minden van, ahogy van. A magyar diákok azt tanulják meg, hogy engedelmessé legyenek. Senki nem tanul meg vitatkozni, nem tanul meg állást foglalni, nem tanul meg gondolkodni, mit várunk akkor a felnőtt lakosságtól? A kérdésem az, hogy hogy gondolkodnak az oktatásról? Hogy gondolkodnak a civil társadalomról? Hol van önökben a civil társadalom lélegzetvétele? Hol van a demokráciára való nevelés? Ebben az országban nincs demokratikus szellem. Enélkül ebből az országból nem lesz semmi, enélkül nem fog semmi sem megváltozni. Gazdaságilag mi van most? Populista propaganda, oligarchia, államkapitalizmus, ez tökéletesen így van. Jó, amit mondtak, hogy a szabadság a központi kérdés. Az itt ülő négy fiatalembernek ez a közös koncepciója. Mindegyik a szabadságot tartja vezető értéknek, ez az, ami összehozta azt a négy embert, még ha különbözőképpen is értelmezik a szabadságot. Szerintem azok tartanak össze, akiknek a szabadság a legfontosabb értékük, még ha különbözőképpen értelmezik is.

Bitó László Szabolcs felvetésére egy példát hoznék, a Minnesota Manufacturing and Mining Company a példám, ott volt egy laboratórium, amelynek az volt a célja, hogy egy olyan ragasztót találjanak fel, csináljanak, ami jobb, mint a hegesztés. Hát az egyik kutató csinált is egy ilyen gyenguska ragasztót, elkezdett ezen dolgozni, és mindenki azt hitte, hogy tök hülye,

hát minek kell egy gyenge ragasztó. Ebből lett ez a kis sárga cellucka, a „post it”, ami minden hirdetés nélkül bejárta a világot. Szóval kell egy konzervatív párt. Kell foglalkozni a Jobbikkal, kell foglalkozni egyénekkel a Jobbikból, akik nem annyira jobbikok, de ehhez kellene egy konzervatív párt elsősorban azoknak az embereknek, akik kiábrándultak. Mindenki fölszállt a vonatra, amíg az ment egyenesen, de amikor látják, hogy nekimegy a betonfalnak, akkor majd leugrálnak róla. Az a baj, hogy most nincs hová menniük.

Szóba került, hogy mi lesz Orbán után. Romeltakarítás lesz. És nem is kell mással foglalkozni, legalább két év lesz a romeltakarítás. A romeltakarításhoz szakértő kormány kell, ezt meg kellene alapozni egy árnyékkormányral, amit most létre kellene hozni. Fontos lenne azért, hogy azok, akik most teljes apátiában vannak, tudják, hogy van egy árnyékkormány jó szakértőkkel, a külföld tudja, hogy hová kell fordulni, kihez kell fordulni vallásügyben, oktatásügyben stb. stb. Szabolcs mondta, hogy Magyarországon mindenre van példa. Ez nem igaz. Az összefogásra nincs példa. És erről lenne most nagyon szó, az összefogásról.

Dés László Gyurcsány Ferencsel értek egyet: a legeslegfontosabb egy történet vagy egy sztori vagy narráció, mert anélkül ez a sok elkeseredett, sok tompa, sok apatikus, sok gyűlölködő, sok acsarkodó embert hogyan szólítod meg, hogyan veszed el a szélsőségesektől, hogy veszed el a populistáktól? Hogy győződ meg, hogy ébreszted fel őket, ez az alapkérdés. A Fidesz nagyon régen kitalált egy rövidet, mondjuk 96-tól, teljesen világos, hogy mikor kezdődött ez, hogy kezdődött, hogy nem vette észre ez a társadalom, hogy nem vette ez az értelmiség észre, hogy mi épül ki. Hát dehogynem, ez ment minden áldott nap a parlamentben: Bokros tönkreteszi az országot! Utána 98-tól ebből éltek négy évig, baromi jól. De a narráció ez volt, és bejött. Tökéletesen bejött. Utána folytatták. Fölállt Orbán Viktor, 2000-ben, és ez volt az alapvető fordulópont, amiből kiépült a Jobbik, elkezdett idegenszívűzni, miniszterelnökként hazaárulókat nevezett meg név szerint a parlamentben, mert őt támadták, mert külföldön azt merték nyilatkozni, hogy nem értenek egyet az orbáni politikával. Azt kell hallgatnom, hogy magyaroznak a zsidók Magyarországon. Ezt az ATV-ben kell hallanom! Ez egy narráció, és ezt nagyon sokan gondolják ebben az országban. Tehát mi legyen az a hosszú történet, ki kell találni, de Magyarországnak van egy lassan kétszáz éves liberális története, egy fantasztikus hagyománya, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, fantasztikus nevekről van szó, József Attilákról, Móriczokról, Bartókokról, hát hihetetlen kultúra és hihetetlen politikai kultúra. Baloldali történet is van, nálunk az a baloldali történet, amit az Orbán kitalált, hogy ráront a nemzetére. Hát evvel foglalkozni kellene.

Bokros Hangulatilag teljesen igazad van, ugyanakkor nincs olyan üdvtan, ami holnapután megmentene bennünket az összes gonosztól. Nem egy szokványos, kormányváltásra készülő ellenzéki csoportosulás fut neki egy választásnak. Most egy autoriter rendszer kezd kiépülni. A haza nem lehet ellenzékben, ez elhangzott 2002-ben már, és amikor a politikai ellenfelek úgy állnak fel, hogy az egyik azonosítja magát a hazával, a nemzettel, az országgal, a másik pedig próbál egy lenni a nemzet és az ország lelkéért, érdekéért, jövőjéért küzdők közül, akkor nagyon egyenlőtlen a küzdelem. A Fidesz ma is szemrebbenés nélkül hazudja a saját embereinek, hogy én tönkretettem az országot, és nekik kellett kihúzni a válságból. Ezt a hazugságot elküldték a 758 képviselőnek, utána én egy dolgot csináltam, küldtem egy olyan levelet, amiben mellékeltem egy grafikont, amely bemutatta, hogy az elmúlt húsz év alatt a nemzetközi hitelminősítő intézetek hogyan minősítették le meg föl az országot. Lehetett látni, hogy 96 és 98 között valamilyen tevékenységnek az eredményeként Magyarország életében először elérte a befektetési fokozatot, azt megtartotta elég sokáig, és most a bővli kategóriában vagyunk. Semmi más, a tények. Tehát csak ezzel lehet előrehaladni, megpróbálunk utalni a tényekre. Meg kell próbálnunk a nemzet emlékezetét visszaadni. Nem

mindenki agyalágyult, nem mindenki hülye, de azt is látni kell, hogy azóta fölnőtt egy új generáció, amelyiknek nincsen emléke arról, hogy mi volt tizenöt-tizenhat évvel ezelőtt, meg arról sem abszolút, hogy milyen volt a kommunizmus. Tehát meg kell küzdeni mindennap a fiatalok lelkéért, gondolataiért, emlékeiért.

Kerék-Bárczy Igen, kell egy könnyen átélhető kép, üzenet. Ez egy politikai marketing, olyan, mint aminek eredményeképpen az Obama azt mondta: Yes, we can! Ez egy könnyen megjegyezhető üzenet, de benne volt egy sok száz oldalas sztori. Még nem tartunk itt, sőt talán ott sem, hogy az egyes demokratikus ellenzéki pártoknak meglegyen ez az üzenete és sztorija, hol van akkor még a mindannyiunk közös története....

Márton László Egyetlen és egyszerű kérdés: mi történik akkor, ha az ellenzék a következő választáson győz, de nem kétharmaddal, hanem egyszerű többséggel? Marad Schmitt, marad Polt Péter, marad Szalai Annamária? Mi a hipotézis erre az esetre?

Gyurcsány Vagy az történik, hogy járulékos politikai akcióval megpróbálja a majdani friss kormánytöbbség átalakítani a választás után kialakult politikai térképet, például népszavazást kezdeményez, újra az urnához viszi a választókat, vagy fél év alatt meg fog bukni az új kormány. A Fidesz által örökül hagyott közjogi, hatalmi rendszerben, az ő médiájával, az ő egy-másfél millió harcos támogatójával szemben nem lehet kormányozni. 2002-ben az Erzsébet hidat zárták le, 2006-ban a Kossuth teret, 2014-ben a városok sokaságát fogják elfoglalni. Bukni fog a kormány, és destabilizáció lesz, és el fognak menni a falig. Ne adja az Isten, hogy vagy akkor, vagy máskor kelljen az országnak ez a destabilizáció ahhoz, hogy megértse: vissza kell térni a normalitáshoz. Azt mondta Orbán fenyegetően az országértékelő beszédében, hogy aki hozzá mer nyúlni az én alkotmányomhoz, azoknak azt üzenem, hogy véssék a fejükbe, az emlékezetükbe a békemenetünket. Most még többen vagyunk, és ha kell, akkor használni fogjuk ezt az erőt. Nagyon világos, hogy mit mond a miniszterelnök: bármilyen eszköz megengedhető a hatalom visszaszerzésére, bármit hajlandó azért megtenni, hogy amit ő fölépített, azt ne lehessen lebontani. Ezért nem hiszek azoknak, ebben közöttünk is van vita, akik úgy gondolják, hogy egyszerű többséggel is hatályon kívül lehet helyezni az alkotmányt, az alkotmány illegitim létrehozására hivatkozva. Én nem hiszek ebben. Ez magának a felfordulásnak az előszobája lenne.

Vitányi Iván Én azt javaslom, hogy jegyezzük meg ezt a napot, február 10-e van, Elvira napja. Úgy érzem, hogy ez történelmi nap, melyen arról volt szó, hogy tudunk-e egyetérteni, vagy nem. Azért történelmi a nap, mert ez a négy fiatalember ebben-abbban vitatkozott ugyan, de az alapkérdésekben egyetértettek. Nem igaz, hogy itt Magyarországon nem lehet egymással egyetérteni.

A három nagy politikai irányzat alapvető emberjogi konszenzusa, igaza van Lajosnak, belülről porlad Európában. De látszik, hogy Európának is szüksége van arra, hogy a stabil közép egymással tudjon érintkezni. Nálunk viszont az a baj, ez az európai rendszer sem alakult még ki. Ennek csak egy furcsa mása jött létre. Mint a szolmizáció, ha máshol van a dó, akkor a dolog már nem ugyanaz. Tehát az európai konzervativizmus nem ugyanaz, mint a magyar konzervativizmus. Az európai szociáldemokrácia sem ugyanaz, mint nálunk, viszont Európában és nálunk is ugyanaz a probléma: demokrácia vagy oligarchikus rend, vagy talán még pontosabb Arisztotelész fogalma a választás útján hatalomra jutott önkényuralomról, melyet ő tirániának nevezett. Ilyen értelemben az Orbán-uralom tiránia, de ebben a pillanatban az a legfontosabb, hogy meg tudjuk találni egymással a kapcsolatot. Meg kell tanulni azt, hogy az egymással való együttműködés azt jelenti, hogy hátulról nem dobunk a

barátunk hátába kést. Most egyikünkről sem gondolom, hogy a másik hátába kést fog döfni, amikor kimegy, márpedig eddig sokféle alkalommal gondoltam, hogy ez lehetséges. Én azt remélem, hogy itt most létrejött a konszenzus kritikus tömege. Az a dolgunk, hogy ezt a kritikus tömeget megjelenítsük.